

Т. Г. Цуркан

доцент кафедри соціального адміністрування
та гуманітарних комунікацій Чернівецький
інститут Міжнародного гуманітарного університету
м. Чернівці, Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ВОЛЬОВОЇ ТА МОТИВАЦІЙНОЇ СКЛАДОВИХ У СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА-ЮРИСТА

Анотація. *Вольові прояви мають важливе значення на кожному життєвому етапі людини: чи то вона учень, студент чи високваліфікований фахівець. Поряд із вольовою сферою не менш значущою проблемою стає питання про мотиваційну складову в структурі особистості студента. Вивчення мотиваційної сфери студента викликає величезний інтерес, оскільки у зв'язку із щорічним зростанням кількості бажаючих здобути освіту з'являється необхідність вивчення факторів та умов, що впливають на навчальну мотивацію, необхідність вивчення механізмів впливу для підвищення ефективності навчальної діяльності.*

Ключові слова: *воля, мотивація, студент-юрист, самосвідомість, студентський вік.*

Професійна діяльність майбутнього юриста передбачає щоденні контакти з людьми: кожен слідчий, адвокат, прокурор чи суддя спілкується із колегами, свідками, підслідними. Для виконання різноманітних службових завдань, особливо в екстремальних умовах, юристу-практику часто потрібний високий рівень мотивованості, цілеспрямованість, ініціативність, наполегливість, завзятість, витримка, самовладання, сміливість та стійкість. Мотивованість та вольові якості необхідно розвивати зі студентського віку, адже саме воля та мотивація допомагає студенту, а надалі фахівцю досягти поставленої мети – у цьому полягає актуальність нашого дослідження.

Видатні вчені Європи XVII-XIX ст. Р. Декарт, Д. Локк, Ф. Гегель, Л. Фейєрбах досліджували проблеми походження самосвідомості.

У низці наукових джерел засвідчений підвищений інтерес фахівців до психологічних аспектів професійної діяльності юристів. Вивчення психологічних особливостей професійної діяльності юриста здійснювалось ученими В. Андросюком, В. Барко, Ю. Бойко, В. Васильєвим, Л. Казміренко, В. Медведєвим, О. Тімченко, С. Яковенко та ін.

При цьому, недостатньо на сьогоднішній день вивчено проблему волі у навчальній діяльності. Проблемою дослідження є нерозробленість питань взаємозв'язку вольової та мотиваційної складових у структурі особистості майбутнього юриста та подальше створення методів для розвитку цих характеристик.

Мета статті: виявити взаємозв'язок вольової та мотиваційної складових у структурі особистості студента-юриста.

Ще з давніх-давен уми вчених були зайняті проблемою волі, вольовим регулюванням поведінки та діяльності, що викликало суперечки та дискусії між ними. В античній філософії це поняття розкрито в міркуваннях учня Платона, давньогрецького філософа Арістотеля. На його думку, поняття «воля» було введено для пояснення формування дії, заснованої не на бажаннях людини, а на раціональній основі щодо її реалізації. Арістотель у своїх працях згадував, що воля виникала в раціональній частині душі через злиття розумного рішення, що має спонукальну силу, з прагненням [4].

Р. Декарт, французький філософ, математик і фізіолог, на відміну Арістотеля, визначає волю як уміння душі утворювати бажання і визначати мотивацію до будь-якого дії людини, без урахування рефлексорного принципу. Основну функцію волі Декарт розкриває, як боротьбу з пристрастями до створення спонукання до обраних дій, з використанням розуму [4].

Учений І. Кант у своїх працях визначав «загальну волю» як єдність бажань індивідів, тобто воля належить усьому народу, а не певній особі. Кант пояснює, що спільна воля є не просто сукупністю волевиявлень індивідів, а новим якісним станом, що походить із зв'язку даних бажань. Досягати мети можливо не за прояву ініціативи окремо взятих людей, а лише за єднання громадян в організації [3].

Деякі філософи проблеми волі зводили до проблеми вільного вибору дії. Так, за Дж. Локком, у вольових актах поведінка людини не має вільний характер, вона підпорядкована необхідності. Говорячи про свободу Локк зазначає, що вона полягає «саме в тому, що ми можемо діяти чи не діяти згідно з нашим вибором чи бажанням» [2].

Цікавий підхід до розуміння проблеми волі у німецькій філософії був у А. Шопенгауера. Воля визначається як загальна здатність людини до активності, яка притаманна всім людям. Волю та дію Шопенгауер зводив до єдиного цілого, вважаючи, що ці два стани не об'єднані зв'язком причинності, а надаються нам двома відмінними способами. Дія тіла, на його думку, не що інше як націлений на об'єкт акт волі [2].

В. Франкл зазначає, що на людину протягом усього життя впливають якісь фізичні причини, але «людяність людської поведінки» визначається суб'єктивними підставами. Саме вони стають детермінацією вибору дії людини. Але, на думку Франкла, свобода вибору не завжди є довільною, це «свобода для», а не «свобода від». Грунтуючись на цьому, В. Франкл вивів таку формулу: «свобода, незважаючи на детермінізм». Автор пише, що людина цілком вільно може займати позицію щодо внутрішніх та зовнішніх умов, але не може бути вільною від цих умов. Саме від людини залежить, чи оволодіє вона зовнішніми та внутрішніми умовами, або ж вони володітимуть нею, тобто ці умови не визначають поведінку та дії людини повністю. Крім того, автор робить акцент на зв'язку волі з пошуком сенсу життя, яка є однією з її функцій [4].

Таким чином, у зарубіжній філософії та психології уявлення про волю досить різноманітні.

Проблема наукового вивчення витоків людської активності та їх детермінованості хвилювало ще з давніх-давен великих мислителів – Демокрита, Геракліта, Платона, Сократа, Аристотеля, Лукреція. Демокрит вважав, що потреба є головною рушійною силою, за допомогою якої включаються в роботу емоційні переживання, розумові здібності людини стають більш розвиненими, освоюється здатність працювати. Філософ вважав, що у разі відсутності потреб людина не змогла б соціалізуватися. Геракліт, вивчаючи спонукальні сили, потреби та потяги, зазначає, що потреби залежать від умов життя. Геракліт виявляє зв'язок між розумом і спонукальними силами, тобто стримане задоволення бажань сприятливо впливає на вдосконалення та розвиток інтелектуальних здібностей людини. У Сократа головним було те, яке місце займають прагнення, потреби та бажання людини у його житті. Погоджуючись з Гераклітом, Сократ говорить про те, що людина не в змозі пригнічувати свої прагнення, потреби та бажання, але вона повинна намагатися задовольняти їх у мінімальній кількості, лише найнеобхідніші. Давньогрецький філософ Аристотель вважав, що прагнення людини взаємопов'язані з метою, вони формуються почуттями задоволення чи невдоволення та потребами, тобто мають або позитивне, або негативне значення. Тобто будь-який вольовий та емоційний прояв, що характеризує людину, має під собою природну основу. На думку Лукреція, вольові прояви походять від потреби, прагнень та бажань [3].

Вперше термін «мотивація» був ужитий німецьким філософом А. Шопенгауером у статті «Чотири принципи достатньої причини», де йдеться про закони мотивації, що детермінують дії людини. Дія відбувається під контролем внутрішньої мотивації за участю вольових проявів, коли рушійною силою є сам зміст діяльності, а не зовнішні обставини. Вчинені людиною дії обумовлюються моральними цінностями, тобто залежить від думок, бажань, обрання мотивів виконання будь-якої дії [1].

Поняття «мотивація» закріпилася в психології як узагальнюючий багато психічних явищ і процесів термін. Х. Хекхаузен зазначає, що суть мотивації полягає в тому, що людина співвідносить свої дії з власними очікуваннями на результат, спрямовує свою поведінку у необхідному руслі. Мотивація розуміється як спонукування до певної дії, що викликається мотивом. Автор вважає, що мотивація має регулятивний характер, тобто спрямовує дію задля досягнення конкретних цілей шляхом вибору між потенційно можливими діями.

Як пише у своїх працях А. Маслоу, у процесі життєдіяльності людина мотивує себе потребами, починаючи фізіологічними та закінчуючи естетичними. Це говорить про те, що, задовольнивши потребу нижнього рівня, людина переключається на потребу вищого рівня, при цьому задоволені потреби можуть викликати байдужість, або негативні емоції, аж до огиди [52]. На думку А. Маслоу, людина, задовольняючи потреби, завжди прагне комфорту і балансу: «Мотив виявляється у стані фізіологічного розбалансування потреби... Реакція мотивованої поведінки полягає у діях для усунення розбалансування» [2].

Учений Г. Мюррей вперше заговорив про мотивацію досягнення, і дав таке визначення: «...справлятися з чимось важким. Справлятися з фізичними об'єктами, людьми чи ідеями, маніпулювати ними чи організувати їх. Робити це настільки швидко та незалежно, наскільки це можливо. Подолати перешкоди та досягати високого рівня. Перевершувати самого себе. Змагатися з іншими та перевершувати їх. Збільшувати свою самоповагу завдяки успішному застосуванню своїх здібностей» [4].

Ще у XVIII столітті філософи говорили про зв'язок мотиваційної складової особистості з вольовою, про детермінованість волі мотивами та спонуканнями, які викликають різні дії та вчинки. Так, наприклад, Т. Гоббс, англійський філософ, проблему вольової поведінки зводить до уявлень про довільне і мимовільне регулювання поведінки. Гоббс стверджує, що випадках, коли виникають різні почуття і прагнення чогось, виникає необхідність зробити вибір тієї чи іншої дії. Така необхідність вибору, що виникає в процесі роздумів та обдумувань, що породжує безпосередньо дію, за Т. Гоббсом було названо волею. Воля обумовлена спонуканнями та мотивами, що визначаються потребами та знаннями про можливі способи задоволення цих потреб [4].

Взаємозв'язок волі та мотивації обговорювали з давніх-давен і ще обговорюватимуть у майбутньому. Адже, вивчаючи волю, неминуче стикаємося з питаннями мотивації, а вивчаючи причини активності людини, доводиться мати справу з вольовими проявами.

Вивчення вольової сфери студентів навчальної діяльності викликає інтерес тим, що період студентства стає вирішальним чинником у реалізації юнака як особистості. Будучи студентом, особистість витримує величезні навантаження – студент в інтенсивній формі освоює професійні навички та здібності, починає займатися науковою діяльністю. Для успішного виконання намічених завдань важливим є вміння швидко долати труднощі, вміння володіти собою, наполегливість, організованість, завзятість, рішучість.

Студента опановує бажання стати самостійним та відокремитися, до цього він докладає багато зусиль, студент стає соціально активним, внаслідок чого зміцнюються характер та темперамент. Внаслідок цього, у студентському віці сама особливість діяльності впливає на рівень сформованості та розвитку вольової сфери, саме включення до нелегкої навчальної структури є серйозним випробуванням для волі.

У цей період юнаки проходять найголовніший етап формування особистості – процес індивідуалізації (цілісний розвиток особистості за К. Юнгом) та соціалізації (освоєння людиною соціальних норм, цінностей, установок, зразків поведінки тощо). Крім того, студентський вік передбачає не тільки розвиток людини як цілісної соціальної особистості, а й як творчої та фізично розвиненої. У період студентства особистість бере активну участь у творчих конкурсах та заходах, спортивних змаганнях.

Студентський вік один із найважливіших етапів розвитку, оскільки в цей період людина дозріває як особистість, у неї формується самосвідомість, зміцнюються характерологічні якості, відбувається становлення моральних та етичних норм – особистість приймає функції зрілої людини. Особливостями цього віку слід уважати: активний прояв соціальної діяльності, прагнення автономності та незалежності, досить високий рівень освіченості та інтелектуальності, високий рівень навчальної мотивації.

Проблема психологічних досліджень студентського віку різноманітна та багатоаспектна. Але на сьогоднішні недостатньо досліджень, присвячених вивченню вольової сфери студента, не вивчено проблему становлення вольової сфери особистості студента, факторів та умов, що впливають на формування волі.

Розвиток вольової регуляції у студентському віці тісно пов'язаний із цілісним розвитком усієї особистості, зокрема з мотиваційною сферою.

На нашу думку, крім пізнавальних та професійних мотивів, важливе значення для ефективної навчальної діяльності мають мотиви самореалізації, мотиви творчої реалізації, мотиви особистого престижу. Потреба реалізації себе як особистості, реалізації планів і цілей, досягнення успіху, можливість розвиватися у професійному та творчому плані, що надає освітня установа, зміцнюють та примножують мотиви самореалізації. В даному випадку студент виявляє оригінальність та унікальність у способах дії та в кінцевому результаті навчальної діяльності. Крім того, у цей період створюються сприятливі умови для збільшення мотивів особистого престижу – з'являється можливість проявляти себе як активний студент, виявляти лідерські якості, прагнути стати найкращим серед однокурсників.

У юнака, який вступив до освітнього закладу, насамперед виникає потреба реалізувати себе як студент, тобто головним є мотив самоствердження. Студент виявляє свою активність, створює дружні зв'язки, налагоджує контакт із викладачами. На другому місці – пізнавальний мотив, який полягає у самостійному отриманні знань, спрямованості на засвоєння способів та прийомів здобування знань, способів регулювання та раціонального устрою своєї навчальної діяльності. На третьому місці в ієрархії мотивів студента розташувалися професійно-практичні мотиви. Їх суть у тому, що студенти мають орієнтованість на вивчення та пізнання різних сторін своєї майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, навчальна мотивація є сукупністю складних і взаємодоповнюючих мотивів, таких як пізнавальний, професійний, прагматичний, мотив особистого престижу, мотив самоствердження, мотив творчої реалізації. Мотиваційні прояви студента можуть мати характер зовнішніх мотивів (у ситуації конкуренції народжується мотивація) та внутрішніх мотивів (істинні бажання та прагнення студента).

У емпіричному дослідженні взаємозв'язку вольової та мотиваційної складових у структурі особистості студентів-юристів брали участь 40 студентів-юристів Чернівецького інституту Міжнародного гуманітарного університету, гендерна ознака не враховувалася.

У дослідженні використовуються такі методики: Тест-опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» А.В. Звіркової та Є.В. Ейдмана та «Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху» Т. Елерса.

Отримано наступні дані: 97,5% студентів-юристів за показником «рівень сили волі» мають середні значення, тобто більшість досліджуваних мають середню силу волі, у різних ситуаціях діють по-різному, іноді виявляючи поступливість і податливість, а іноді – наполегливість і завзятість; 87,5% досліджуваних за показником «загальна шкала вольової саморегуляції» мають середні значення, що свідчить про те, що більшість студентів-юристів мають середньо виражену волю, вчинки здебільшого реалістичні та зважені, загалом непогано рефлексують особисті мотиви та реалізують наміри; 85% студентів-юристів за показником «наполегливість» мають також середні значення, що говорить про те, що більшість респондентів прагнуть до виконання наміченої мети, але не завжди це у них це виходить, для них характерне прагнення підпорядкувати свою поведінку, водночас, не втрачаючи гнучкості поведінки; 65% студентів-юристів за показником «мотивація до успіху» мають також середні значення, що говорить про те, що більшість можна охарактеризувати як таких, що не віддають перевагу ризикованості, найчастіше їм властиві впевненість у собі та у своїх силах, ініціативність, активність, відповідальність та наполегливість, завзятість у досягненні мети, цілеспрямованість; 100% досліджуваних за показником «професійні мотиви» мають високі значення, що свідчить про те, що навчальна мотивація всіх студентів-юристів має сильну спрямованість на професійну поведінку загалом, студенти орієнтовані на різні сторони майбутньої професійної діяльності, на досягнення успіхів у майбутній професії, вони готові реалізуватися як професіонали у цій спеціалізації.

За результатами проведених методик, можна зробити висновок, що у 89% студентів-юристів вольова сфера має середні та вищі за середнє значення. Тобто більшості студентів характерний досить високий рівень прояву вольової сфери, тобто вміння бути спокійним і володіти своєю поведінкою, що передбачає готовність до будь-якої нової події та несподіванки. Їх можна охарактеризувати як досить впевнених в собі особистостей, що мають стійкість прагнень, розважливість, розвинену рефлексію особистих мотивів, почуття обов'язку перед іншими, здатність правильно розподіляти сили та вміння контролювати свої дії. Студенти-юристи прагнуть доводити до кінця всі починання, відрізняються працездатністю, діяльністю, прагненням до виконання наміченого, завзятістю, повагою соціальних норм, високим контролем емоцій та ситуацій, виключенням спонтанності у діях.

Мотиваційна сфера у 81% студентів-юристів має середні та вищі за середнє значення. Досліджувані спрямовані на досягнення, відмовляючись від ризикованості, у них існує потреба у досягненні успіху, впевненість у собі та у своїх силах, ініціативність, цілеспрямованість, активність, відповідальність та наполегливість, завзятість у досягненні мети. Студенти-юристи мають спрямованість навчальної мотивації на професійну поведінку в цілому, орієнтованість на різні сторони майбутньої професійної діяльності, на досягнення успіхів у майбутній професії, готовність реалізуватися як професіонали.

Мотиваційна складова сфери особистості студента-юриста має взаємозв'язок із вольовою, яка проявляється в тому, що чим вище рівні показників вольових проявів, тим вище значення мотиваційних показників. Ця залежність полягає в тому, що студент-юрист, який володіє високим рівнем сили волі, самовладання, наполегливості, так само володіє високою мотивацією до успіху, високими рівнями професійних, навчально-пізнавальних мотивів, мотивів престижу та творчої реалізації. Так і навпаки, студент-юрист, який володіє досить низьким рівнем мотивації до успіху, до професійної діяльності, має низький рівень сили волі, наполегливості та самовладання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандурка О.М. Юридична психологія: підручник Харків: Майдан, 2018. 684 с.
2. Гарькавець С.О. Юридична психологія : словник-довідник. Северодонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2021. 152 с.
3. Москаленко А.П. Професійна мотивація працівників органів внутрішніх справ: вивчення та корекція : науково-практичний посібник. Харків : Ун-т внутр. справ, 1999. 98 с.
4. Мухіна, В. С. Вікова психологія: феноменологія розвитку, дитинство, отрочество: Підручник для студ. вузів. – 3-е изд., Стереотип. / В. С. Мухіна. – М. : Видавничий центр «Академія», 1998. – 456 с.

T. Tsurkan. Relationship of willing and motivation components in the personality structure of a lawyer student. – Article.

Summary. Volitional manifestations are important at every stage of a person's life: whether he is a student, a student or a highly qualified specialist. Along with the volitional sphere, the question of the motivational component in the structure of the student's personality becomes an equally significant problem. The study of the student's motivational sphere is of great interest, because in connection with the annual increase in the number of those wishing to get an education, there is a need to study the factors and conditions that affect educational motivation, the need to study the mechanisms of influence to increase the effectiveness of educational activities.

Key words: will, motivation, law student, self-awareness, student's age.

УДК 316.36

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5682/2023/39/22>

І. А. Ясточкіна

*викладач кафедри соціальної освіти та соціальної роботи
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКИХ СІМЕЙ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Анотація. Розглянуто вплив війни на життєдіяльність українських сімей, кризові явища, тенденції у сучасних сім'ях. Виокремлено типи родин, які потребують допомоги та підтримки. Проаналізовано проблеми сімей, які загострилися у період війни.

Ключові слова: проблема, війна, сім'я, батьки, подружжя, діти.

Події останніх років випробовують на міцність інститут української родини. Багато сімей роз'єднані через міграцію жінок і дітей у пошуку безпечних місць за кордоном; частина родин в силу певних обставин залишається на окупованих територіях, або є внутрішньо переміщеними.

В Україні налічується 4,9 млн. внутрішньо переміщених осіб, 3,6 млн. з них стали переселенцями після 24 лютого 2022 року [2]. Станом на кінець жовтня 2023 р. у країнах ЄС отримали статус тимчасового захисту 4,24 млн. людей з України згідно з інформацією Євростату [10].

Дослідженню сімейних стосунків, вивченню проблем сім'ї присвятили свої роботи вітчизняні науковці: Г. Бевз, О. Бондарчук, С. Васьківська, О. Вишневський, П. Горностай, М. Корольчук, З. Кияниця, З. Кісарчук, В. Костів, Н. Пов'якель, В. Постовий, О. Протас, О. Столярчук, І. Трубавіна та інші.

На особливу увагу заслуговує детальний та ґрунтовний розгляд питання функціонування сімей в період війни. Українські родини стикаються з чисельними проблемами, що негативно впливають на їхню життєдіяльність. Можна констатувати, що війна чинить екстремально негативний вплив на усіх членів родини: на старші та молодші покоління.

Війна – багатозначний термін. Це – «соціально-політичне явище, крайня форма розв'язання соціально-політичних, ідеологічних, економічних, територіальних, етнонаціональних, релігійних чи інших суперечностей між державами, народами, націями, урядами, спільнотами або воєнізованими групами, що відбувається за допомогою організованої збройної боротьби» [4].

Проблема – з однієї сторони «задача, що потребує вивчення, дослідження і має істотний теоретичний або практичний інтерес»; а з іншої – «форма знання, змістом якої є те, що не пізнане людиною, але потребує пізнання» [11].

Серед найпоширеніших тенденцій у сучасній сім'ї, загострених в період війни, визначають:

– послаблення матеріальної і психологічної (захисної) функції сім'ї;

– порушення механізму адаптації родини до кризових явищ у суспільстві (війна, вимушена міграція).

В умовах війни постає проблема феномену дистантної родини, коли її члени тривалий час перебувають на відстані один від одного [15, с. 551];

– трансформація сімейних ролей;